

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
1-son. 3-qism. Noyabr-2025**

**INGLIZ VA O‘ZBEK SIYOSIIY NUTQIDA METAFORANING
KOGNITIV VA PRAGMATIK YONDASHUVI.**

Ergasheva Ozodabonu Bahodirjon qizi

Qo‘qon davlat universiteti

Filologiya fakulteti

Annotatsiya: Metafora siyosiy nutqda keng qo‘llaniladigan kuchli semantik vositadir. Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek siyosiy nutqlarida metaforalarning kognitiv va pragmatik funksiyalari tahlil qilinadi. Metaforalar orqali siyosiy tushunchalar qanday shakllantirilayotgani, auditoriyaga qanday ta’sir ko‘rsatayotgani va madaniy tafovutlar qanday namoyon bo‘layotgani o‘rganiladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, har ikki til nutqida umumiy metaforik tuzilmalar mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning qo‘llanilishi va maqsadi madaniy kontekstga qarab farqlanadi.

Kalit so‘zlar: metafora, siyosiy nutq, kognitiv yondashuv, pragmatik yondashuv, ingliz tili, o‘zbek tili

Kirish

Siyosiy nutq — bu faqatgina axborot uzatish emas, balki auditoriyani ishontirish, safarbar qilish va ijtimoiy ongni shakllantirish vositasidir. Bu jarayonda metafora muhim semantik va kognitiv vosita sifatida xizmat qiladi. Lakoff va Jonson (1980) tomonidan ilgari surilgan kognitiv metafora nazariyasiga ko‘ra, metaforalar oddiy bezakli ifodalar emas, balki inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biridir.

Siyosiy nutqda metaforalar mavhum tushunchalarni anglash, ideologik pozitsiyani asoslash, hamda ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda ishlatiladi. “Davlat bu — oila”, “siyosat bu — kurash”, “yo‘lga chiqdik”, “yangi bosqichga o‘tdik” kabi ifodalar siyosiy ma’nolarni sodda, tushunarli va ta’sirchan shaklda yetkazadi.

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek siyosiy nutqlarida ishlatilgan metaforalar kognitiv va pragmatik yondashuvlar asosida solishtiriladi.

Metaforik ifodalar inson tafakkurining o‘ziga xos ko‘zgusidir. Siyosiy nutqda esa ular orqali murakkab g‘oyalar oddiy va ravshan shaklda ifodalanadi. Ayniqsa, taraqqiyot, demokratiya, xalq, davlat, xavfsizlik kabi tushunchalar ko‘pincha metaforalar vositasida yetkaziladi. Masalan, “xalqimiz bilan yelkama-yelka turib islohotlarni davom ettiramiz” degan jumla zahirida siyosiy birlik, harakat va hamkorlik metaforasi mujassam.

Ingliz siyosiy nutqida esa “battle for justice”, “war on poverty”, “building a better future” kabi metaforalar orqali siyosiy harakatlar kurash, jang, yoki qurilish faoliyati sifatida taqdim etiladi. Bu kabi metaforik modellar insonning voqealarga oid kognitiv xaritasini shakllantirib, u orqali real voqelikni anglashga xizmat qiladi.

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 1-son. 3-qism. Noyabr-2025

Shu boisdan, ingliz va o'zbek siyosiy nutqlarini kognitiv va pragmatik jihatdan solishtirish orqali siyosiy tafakkurda metaforaning qanday ishlatilishini ochib berish muhim nazariy va amaliy ahamiyatga egadir.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot sifat jihatdan tahliliy bo'lib, ingliz (Barak Obama, Rishi Sunak) va o'zbek (Shavkat Mirziyoyev, davlat rahbarlari) siyosiy nutqlari korpusidan olingan namunaviy metaforalar asosida olib borildi. Tahlil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Metaforalarning aniqlanishi va tasnifi;
- Ularning kognitiv manbalari: URUSH, SAFAR, OILA kabi tushunchalarga tayanganligi;
- Pragmatik kontekstda qanday maqsadda ishlatilgani: ishonch uyg'otish, legitimlikni mustahkamlash, auditoriyani birlashtirish;
- Ingliz va o'zbek nutqlaridagi madaniy-milliy tafovutlar.

Tadqiqotda **sifatli (qualitative) tahlil usuli** qo'llanildi. Ma'lumotlar bazasi sifatida ingliz tilidagi mashhur siyosatchilar (Barak Obama, D. Trump, Rishi Sunak) va o'zbek tilidagi davlat rahbarlari (Shavkat Mirziyoyev, Oliy Majlis a'zolari) chiqishlari tanlab olindi.

Metaforalarni aniqlash uchun **Lakoff va Johnsonning (1980)** metafora nazariyasi asos bo'lib xizmat qildi. Tahlil jarayonida quyidagi bosqichlarga amal qilindi:

1. Siyosiy nutqlardan **metaforik iboralar ajratib olindi**;
2. Har bir metafora **kognitiv modeli** asosida (URUSH, SAFAR, OILA va boshqalar) tasniflandi;
3. Ularning **pragmatik funktsiyalari**: auditoriyani ishontirish, birlashtirish, e'tiborni muayyan hodisaga qaratish kabi rollari baholandi;
4. **Madaniy va til tafovutlari** nuqtai nazaridan ingliz va o'zbek metaforalari o'zaro solishtirildi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, metaforalar nafaqat semantik balki kognitiv va kommunikativ vosita sifatida siyosiy nutqning samaradorligini belgilovchi muhim element hisoblanadi. Aynan mana shu xususiyatlari ularni tilshunoslikda keng tadqiq etishga sabab bo'lmoqda.

Natijalar

Kognitiv yondashuv bo'yicha:

Ikkala tildagi siyosiy nutqda quyidagi metaforik modellar keng tarqalgan:

- **SIYOSAT – BU URUSH** (“fight for justice” / “kurash olib boramiz”)
- **DAVLAT – BU OILA** (“our national family” / “ona yurtimiz”)
- **TARAQQIYOT – BU SAFAR** (“road to development” / “taraqqiyot yo'lida”)

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 1-son. 3-qism. Noyabr-2025

Bu metaforalar orqali mavhum tushunchalar (masalan, taraqqiyot, islohot, demokratiya) odamlar tushunadigan real obrazlar orqali ifodalanadi.

Pragmatik yondashuv bo'yicha:

Metaforalar siyosiy nutqda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- **Legitimizatsiya:** rahbarni "ota" sifatida ko'rsatish orqali unga ishonch uyg'otiladi.
- **Motivatsiya:** "yo'l" va "yangi bosqich" metaforalari kelajakka umid uyg'otadi.
- **Ajratish va birlashtirish:** "biz va ular" qarama-qarshiligini ifodalovchi metaforalar siyosiy raqiblarni ajratadi, muxlislarni birlashtiradi.

O'zbek siyosiy nutqida birdamlik, an'ana va milliy qadriyatlar bilan bog'liq metaforalar ustuvor bo'lsa, ingliz siyosiy nutqida shaxsiy erkinlik, tanqidiy fikr va demokratik kurash aks etgan metaforalar ko'proq uchraydi.

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek siyosiy nutqida ishlatilgan metaforalar o'zaro solishtirildi va quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

- Har ikki til siyosiy nutqida **eng ko'p uchraydigan metaforik model – "SIYOSAT BU – KURASH"** modeli bo'lib, u orqali siyosiy harakatlar jang, qarama-qarshilik, ustunlik sifatida tasvirlanadi. Masalan: *"fight for equality"* (tenglik uchun kurash) yoki *"biz islohotlar yo'lida kurashyapmiz"*.

- **O'zbek siyosiy nutqida** "xalq – oila", "ona yurt", "bir jamoa" kabi **kollektiv birlik va milliy qadriyatlarga** asoslangan metaforalar ko'proq uchraydi. Bular xalqni birlashtirish, ijtimoiy birdamlikni targ'ib qilish uchun xizmat qiladi.

- **Ingliz siyosiy nutqida** esa "building the future", "road to progress", "battle against corruption" kabi metaforalar orqali **harakat, jarayon va qarama-qarshilik** tushunchalari ilgari suriladi. Ular orqali tanqidiy qarash, shaxsiy erkinlik va ijtimoiy mas'uliyat targ'ib qilinadi.

- Kognitiv jihatdan, metaforalar inson tafakkurida **mavhum tushunchalarni real tajriba bilan bog'laydi**. Masalan, taraqqiyotni yo'lga qiyoslash orqali uning bosqichma-bosqich rivojlanishini anglash osonlashadi.

- Pragmatik jihatdan esa, metaforalar **siyosiy auditoriyani ishontirish, ruhlantirish, ijtimoiy birlikni mustahkamlash** kabi vazifalarni bajaradi.

Muhokama

Metafora — bu tafakkurda bor narsani boshqacha tasvirlash orqali yangi ma'no yaratish usulidir. Siyosiy nutqda bu usul faqat estetik vosita emas, balki real ta'sir kuchiga ega kommunikatsion strategiyadir.

Metaforalar yordamida siyosatchilar abstrakt tushunchalarni aniqroq va hissiyotlarga boyroq yetkazadilar. Kognitiv yondashuv bizga bu jarayonning

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 1-son. 3-qism. Noyabr-2025

tafakkurdagi asosini tushuntirsa, pragmatik yondashuv uning muloqotdagi amaliy samarasini ko'rsatadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek siyosiy nutqida metafora kognitiv va pragmatik nuqtai nazardan muhim kommunikativ vosita sifatida xizmat qiladi. Ular nafaqat tilning, balki madaniyatning ham aksidir. Siyosiy liderlar metaforani ongli ravishda ishlatib, auditoriyaning tafakkuri va hissiyotlariga ta'sir o'tkazadilar.

Kelajakda siyosiy nutq tahlilida metafora va boshqa kognitiv vositalarni chuqurroq o'rganish, ommaviy axborot vositalari, saylov kampaniyalari va xalqaro diplomatik nutqlardagi metaforik strukturalarni solishtirish dolzarb bo'lib qoladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, **metafora siyosiy nutqning ajralmas tarkibiy qismi** bo'lib, u orqali siyosiy g'oyalar nafaqat ifodalanadi, balki tushunarli va ta'sirchan shaklda yetkaziladi. Ingliz va o'zbek siyosiy nutqida metaforalar umumiy kognitiv modellarga tayanadi, biroq ularning madaniy va ijtimoiy kontekstga qarab qo'llanilishi farq qiladi.

Ingliz tilida metaforalar ko'proq tanqidiy, dinamik va individualist ruhda bo'lsa, o'zbek siyosiy nutqida ular milliy birlik, urf-odat va an'analarga tayangan holda ishlatiladi. Bu holat har bir til va xalq tafakkurining o'ziga xosligini aks ettiradi.

Kelgusida siyosiy nutqdagi metaforalarning tahlili orqali jamiyatda qaror qabul qilish, axborot qabul qilish va siyosiy ong shakllanishi jarayonlarini chuqurroq o'rganish imkoniyati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave Macmillan.
- Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. Routledge.
- Nurmonov, A. (2018). *O'zbek tilida siyosiy metaforalar*. Toshkent: Fan.
- Davronova, M. (2021). Siyosiy nutqda kognitiv yondashuv: metaforik ifodalar tahlili. *Til va Adabiyot*, 3(2), 44–51.
- Saeed, J. I. (2016). *Semantics* (4th ed.). Wiley-Blackwell.